

VARFÖR ÄR DEN SVENSKA ARBETAREN SOCIALDEMOKRAT?

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ DET POLITISKA KLASS- TÄNKANDETS PROBLEM

Av fil. kand. HANS VON FRIESEN

ETT av de mest utmärkande dragen i det svenska partiväsandets struktur har under en följd av år ansetts vara dess mycket starka klass- och intressekaraktär. Detta förhållande har inte minst varit märkbart i fråga om det största partiet, socialdemokraterna, som alltsedan sin tillkomst 1889 framstått som »arbetarpartiet». Hur en dylik identifiering av arbetarklassen med det socialdemokratiska partiet har blivit möjlig skall inte här närmare utredas. Den har sin teoretiska grundval i den marxistiska klasskampsläran och har fått sitt praktiska uttryck i det mycket intima samarbetet mellan socialdemokratien och fackföreningsrörelsen eller, för att använda en socialdemokratisk terminologi, mellan den politiska och den fackliga arbetarrörelsen. Detta nära samband mellan facklig och politisk verksamhet har varit *en* bidragande orsak till att fackförening och parti för den svenske arbetaren i gemen framstår som två yttringar av i princip samma sak. Den historiska bakgrunden till detta förhållande torde i stort vara klar. Den tidiga socialdemokratien arbetade för politiska rättigheter och en socialt tryggare ställning för samma kategori av människor, som den begynnande fackföreningsrörelsen sökte fackligt organisera. Partiet växte i styrka och medverkade till genomförandet av sådana av de egna programpunkterna som allmän och lika rösträtt och åtta timmars arbetsdag. Fackföreningsrörelsen konsoliderades och lyckades alltmer vinna gehör för sina synpunkter. Både partiets och fackföreningsrörelsens positioner stärktes samtidigt med att arbetarklassens ekonomiska och sociala ställning förbättrades.

Men det var inte enbart den egna verksamheten, som gjorde, att det socialdemokratiska partiet med framgång kunde göra anspråk på att föra arbetarnas politiska talan. Även partiets politiska mot-

ståndare bidrog till att stärka arbetarnas både fackliga och politiska samhörighetskänsla. Motståndet mot den allmänna rösträtten, åtminstone i dess mera konsekventa genomförande, bottnade på många håll i en fruktan för att man genom att ge arbetarna rösträtt skulle bana väg för socialismen. Man gjorde alltså här ett skäl, som på socialdemokratiskt håll framfördes för den allmänna rösträtten — nämligen att demokratin var ett medel att förverkliga det socialistiska samhället — till ett argument *mot* densamma. Det är också uppenbart, att man inom kretsar, som stod socialdemokratien ytterligt fjärran, snart accepterade dennas klasskampslära och identifierade socialdemokraterna med arbetarna och vice versa. Man önskade »stävja» arbetarnas både fackliga och politiska strävanden och tillgrep sådana åtgärder som exempelvis Åkarpsslagen, som t. o. m. en så konservativ politiker som Ernst Trygger karakteriserade som en klasslag och motarbetade utifrån denna utgångspunkt. De borgerliga partiernas arbetslöshetspolitik under 1920-talet betydde mycket, när det gällde att stärka socialdemokratiens ställning bland arbetarna och därmed förbereda dess maktställning från 1932. Motståndet mot 1933 års krisprogram diskrediterade inte minst Högern i mångas ögon. De borgerliga partiernas kanske största taktiska blunder gjordes dock 1936, när de störtade den första ministären Hansson. Resultatet av den aktionen blev endast, att socialdemokratiens positioner ytterligare förbättrades.

Men en aktuell politisk situation kan inte förstås enbart utifrån historiska företeelser. Enbart det faktum att socialdemokratien vid sekelskiftet och decennierna därefter tog sig an och vädjade till folkgrupper, som i politiskt, socialt och ekonomiskt hänseende var eftersatta, kan inte förklara dess nuvarande grepp om de svenska arbetarna. Det socialdemokratiska parti, som bildades 1889, torde nämligen i stort endast ha namnet gemensamt med vårt lands i dag största politiska organisation. Även om Högern ända in i våra dagar fått »lida för gamla synder», kan partiets tillbakagång vid exempelvis 1948 års val inte enbart skyllas några reaktionära herrars uppträdande i slutet på 1800-talet. Vår tids problem måste förstås och lösas utifrån vår tids egna förhållanden.

Inställningen hos socialdemokratiens politiska motståndare gentemot arbetarna och deras problem har inte minst under de sista åren undergått en mycket klar förändring. Vid riksdagsmannavalen 1948 och 1952 fördes från Folkpartiet en kampanj, som klart avsåg att värva röster bland arbetarna. I viss utsträckning torde denna propaganda också ha burit frukt. Påståendet från folkparti-

håll, att Folkpartiet skulle vara det enda icke-socialistiska parti, som med framgång kunde försöka värva arbetare som medlemmar och väljare, har dock jävats av verkligheten. Många av Högers framgångar 1952 kan inte förklaras på annat sätt, än att betydande arbetargrupper röstat på Högern utan att ta »omvägen» via Folkpartiet. På högerhåll har man inte på samma sätt direkt vädjat till arbetarna, utan alternativet den egendomsägande demokratin har varit ett program, kring vilket alla grupper i samhället skulle kunna samlas. Man har kritiserat både socialdemokraternas och bondeförbundets socialt färgade solidaritetsparoller av typen »Vi på landsbygden» och »Löntagare håll ihop». Samtidigt har högerpropagandan i sin positiva utformning i stort avstått från direkta vädjanden till arbetare eller bönder. Vilken av dessa propagandaformer, Folkpartiets eller Högers, som på längre sikt skall visa sig vara mest effektiv, är svårt att säga. Det är emellertid tydligt, att bägge dessa partier 1952 lyckades vinna gehör bland samhällsgrupper, som för några tio-tal år sedan ansågs höra till socialdemokraternas givna anhängare.

Socialdemokratiens ställning bland arbetarna har något försvagats, men den är trots detta fortfarande utomordentligt stark. Fackföreningsrörelsen ger ännu i dag det socialdemokratiska partiet ett mycket klart stöd. Socialdemokraterna har i viss mån genom sitt vädjande även till andra grupper än arbetarna, genom Per Albin Hanssons folkhemstanke, själva motarbetat klasskampsmentaliteten i svensk politik. Men det är ett faktum, att den överväldigande delen av de svenska arbetarna i viss mån av solidaritetsskäl stöder socialdemokraterna. Det skulle inte vara ägnat att förvåna, om de arbetare, som nu gett sina röster åt Högern eller Folkpartiet, i ganska stor utsträckning tillhör de yngre årgångarna, som inte har någon personlig erfarenhet från 1920- och 30-talen. Skulle så vara fallet, finns det gott hopp om att med framgång kunna fortsätta arbetet att vinna gehör för en icke-socialistisk politik bland arbetarna. Men det är också nödvändigt att försöka ge ett svar på frågan, varför de svenska arbetarna fortfarande i så stor utsträckning är fångna i den marxistiska klasskampsteorin. Detta fordrar en analys av det socialdemokratiska partiets politik i dag. Det är nödvändigt att tränga in i frågeställningen, huruvida fackföreningsrörelsen i dagens läge har något klart intresse av att stödja socialdemokratien på det sätt, som onekligen sker. Till sist gäller det att undersöka, om alternativet eller alternativen till socialdemokratien, sådana dessa ter sig i dag, räcker till för att

bryta den politiska klasskampstanken, eller om ytterligare förändringar eller rentav helt andra åtgärder är av behovet påkallade. Det gäller emellertid samtidigt att hålla i minnet, att mycket stora väljargrupper inte tar partipolitisk ställning efter rationella bevekelsegrunder, utan att även andra faktorer spelar in.

Socialism är långtifrån något entydigt begrepp. Trots detta torde det vara möjligt att finna gemensamma anknytningspunkter för all socialistisk politik oavsett dess praktiskt-politiska uttrycksformer. Varje sådan syftar dels att gynna arbetarnas, främst industriarbetarnas, speciella intressen, dels att få till stånd en omfördelning av ekonomiskt välstånd och ekonomisk makt i samhället. Det första syftet tillgodoses främst av fackföreningarna i deras verksamhet på arbetsmarknaden, det andra åligger det huvudsakligen det socialistiska partiet att främja. Om den fackliga linjen är här inte mycket att säga. Den har allmänt accepterats långt utanför fackföreningsrörelsens egna led, och arbetssätt och metoder har i tillämpliga delar imiterats och utnyttjats av andra fackorganisationer än de till LO anslutna. Den fackliga politiken har främst utmärkts av den s. k. solidariska lönepolitiken, som torde ha haft en inte ringa betydelse, när det gällt att höja levnadsvillkoren för eftersatta grupper. Däremot kan det ifrågasättas, om inte den solidariska lönepolitiken har spelat ut sin roll, när de flesta för att inte säga alla arbetargrupper nått en viss minimistandard. En lönedifferentiering till förmån för arbetare med en mer gedigen utbildning och ofta mer ansvarsfulla befattningar är ett rättvisekrav, som inte utan vidare låter sig avfärdas. Den solidariska lönepolitiken framhävdes emellertid mycket starkt i Arbetarrörelsens efterkrigsprogram, och den med åren allt större maktkoncentrationen till fackföreningsrörelsens centrala organ har medfört ökade möjligheter att hävda den linjen även i fortsättningen. Bortsett från dess rent materiella konsekvenser har den solidariska lönepolitiken som följdaföreteelse haft en mycket starkt utvecklad känsla av inre samhörighet och solidaritet mellan olika arbetargrupper. Det torde sålunda inte vara någon överdrift att göra gällande, att fackföreningsrörelsen på sitt område både sökt och i många fall också lyckats förverkliga den inbördes solidaritet och gemenskap, som det socialdemokratiska partiet ser som sitt slutmål att applicera på samhället i stort.

Vare sig socialismen som i England eftersträvar att i samhällets ägo överföra vissa nyckelindustrier, eller den som i Sverige genom en samhällelig planering av industri och företagsamhet söker kon-

trollera näringslivet, har den som en mycket klar målsättning haft en »rättvisare» och »bättre» fördelning av tillgängliga materiella resurser. Det har från socialistiska utgångspunkter betraktats som en orimlighet, att ett begränsat antal personer genom sitt ägande av vissa produktionsmedel skall inneha en privilegierad maktställning i samhället. Genom att antingen beröva dessa personer deras egendom genom att förstatliga den eller också begränsa deras dispositionsrätt över samma egendom genom att låta staten regleringsvägen bestämma över sättet och formerna för dess användning har man velat göra den ekonomiska makten mera »allmän». Jämsides med dessa åtgärder har man genom en skatte- och socialpolitik velat åstadkomma en omfördelning av det ekonomiska välståndet. Det är här att lägga märke till, att skatte- och socialpolitik enligt socialistisk uppfattning är mycket intimt förbundna med varandra. Skattepolitiken syftar inte enbart till att skaffa täckning för vissa statsutgifter utan har också till uppgift att genom en långt gående progressivitet beröva de ekonomiskt mest gynnade en del av deras egendom, som sedan genom socialpolitiken fördelas på de ekonomiskt sämst lottade i samhället. En socialistisk socialpolitik syftar inte enbart — man skulle t. o. m. kunna säga syftar inte främst — till att skapa social trygghet för den enskilde, utan det är omfördelningen av det ekonomiska välståndet, som förefaller vara det primära. Den socialistiske Robin Hood har ett lika stort intresse av att ta från de rika som att ge till de fattiga. Vi har här en av förklaringsgrunderna till att socialpolitiken enligt socialistisk uppfattning nödvändigtvis måste vara statlig, då endast staten har möjlighet att med tillräcklig konsekvens genomföra och övervaka den ekonomiska utjämningen.

Hur kommer det sig, att den överväldigande delen av de svenska arbetarna kunnat vinnas för och fortfarande anser sig ha intresse av att stödja en politik, vars syfte och konsekvenser här skisserats? Att arbetarna har vissa gemensamma fackliga intressen är en truism, även om man kan ifrågasätta att dessa skulle på alla punkter vara desamma, som LO gjort sig till tolk för. Men har de även gemensamma politiska intressen? Och har de ett klart intresse av att stödja just en socialistisk politik? Frågan kan inte avfärdas med ett kort konstaterande, att klasstänkandet är förlegat och måste försvinna. För att besvara den fordras en undersökning om och i vilken utsträckning den svenske arbetaren intar en social särställning, som klart skiljer honom från andra arbets- och yrkesgrupper.

Få ord torde ha en mera diffus innebörd än begreppet »arbetarklass». Ju mer tidigare existerande sociala och ekonomiska olikheter mellan skilda yrkesgrupper förminskats eller helt utplånats, desto mer omotiverat har det förefallit att rubricera industriarbetarna som en särskild »klass». I den mån man kan tala om arbetarklassen och ge detta ord en reell innebörd är det under alla förhållanden omotiverat att göra gällande, att denna skulle konstitueras av vissa speciella villkor i inkomst- och lönehänseende, som inte äger giltighet på andra grupper. Ingen kan i dag påstå, att industriarbetarna skulle utgöra en i ekonomiskt hänseende specifik grupp. Dels existerar det stora inkomstolikheter mellan skilda arbetargrupper, som emellertid inte alltid går tillbaka på en mer gedigen utbildning eller en större yrkesskicklighet för de mer betalda, utan mycket väl kan vara betingade av rådande konjunkturer inom ett visst fack. Dels finns det inte några för arbetarna speciella ekonomiska villkor, som skiljer dem från andra yrkesgrupper. Arbetarna utgör med andra ord varken någon inbördes homogen grupp i ekonomiskt hänseende och är det inte heller i förhållande till andra grupper.

Går vi däremot till eventuellt existerande sociala olikheter mellan industriarbetare och andra grupper, står det klart, att en arbetare som yrkesutövare verkar under förhållanden, som i flera hänseenden är speciella. Dessa är inte, som tidigare framhållits, av ekonomisk natur, men går i stället tillbaka på sådana företeelser som den sociala värderingen av hans prestationer och de speciella arbetsvillkoren, som gjort trivsel- och trygghetsproblemen kanske mer aktuella för honom än för utövaren av något annat yrke.

Vad den sociala värderingen av kroppsarbetet beträffar, torde det gamla i viss mån på social högfärd baserade föraktet för detta såsom inte varande tillräckligt »fint» vara på tillbakagång. Därtill har inte minst arbetarnas förbättrade ekonomiska ställning bidragit, liksom också en förbättrad yrkesutbildning. Den senare är ju avsedd att ytterligare utbyggas, och det finns all anledning både att hoppas och förmoda, att den sociala värderingen av olika yrken kommer att avsevärt mildras, om den inte helt försvinner. En ökad social upplysning är här det bästa botemedlet mot dylika värderingstendenser, både när det gäller vissa människors låga uppskattning av kroppsarbetet och andras ringa förståelse för exempelvis de akademiska yrkenas problem.

Trivsel- och trygghetsproblemen har för det stora flertalet ar-

betare en mycket specifik karaktär. Trivseln på arbetsplatsen blir särskilt aktuell för fabriksarbetaren. Variationer finns självfallet för olika yrken och företag. Den kollektiva arbetsformen kan dock skapa personliga irritationsmoment, som knappast återfinns inom andra yrken. Tidsstudierna har under lång tid varit orsaken till många misshälligheter och missförstånd, även om bättre förhållanden i detta hänseende kan skönjas genom ökad förståelse mellan arbetare, tidsstudiemän och företagsledning. Avlöningsformerna kan ibland synas den enskilde arbetaren närmast orättvisa. Kontorspersonal med ofta mindre kvalificerad och ansvarsfull tjänstgöring än han själv har månadslön, själv arbetar han på ackord eller timpenning. Hygieniska förhållanden, arbetsplatsernas karaktär och andra därmed jämförbara faktorer ger arbetaren en särställning just i hans yrkesutövning. Det återstår att se, vad företagsnämnderna kan uträtta beträffande fabriken trivselproblem. Att mycket redan blivit gjort på flera håll står klart. Det förefaller, som om företagsnämnderna besatt utvecklingsmöjligheter, som kan göra det möjligt att i någon mån minska trivselproblemets betydelse och därmed mildra de svårigheter, som möter en arbetare på hans arbetsplats. Målet bör vara, att arbetarens dagliga gärning skall vara lika fri från eller full av trivselproblem och irritationsmoment som någon annans.

Det stora arbetarproblemet både är och har varit tryggheten i arbetet. Risken för olycksfall är på sina håll mycket stor, trots att stor uppmärksamhet har ägnats just denna fråga. Det vitala spörsmålet är dock arbetslöshetsshotet. Arbetslösheten är ingalunda någon för arbetarna speciell företeelse utan förekommer i de flesta yrken. Men när den drabbat industrien har det ofta skett i en sådan omfattning, att arbetslöshetsrisken varit större för en arbetare än för andra yrkesutövare. Därtill kommer ibland en större omställningssvårighet till andra sysselsättningar på grund av bristfällig eller alltför specialiserad yrkesutbildning. Kravet på full sysselsättning är därför något, som arbetaren är beredd att betala ett mycket högt pris för att se tillgodosett. Arbetarnas speciella arbetslöshetsproblem skiljer sig i viss mån från andra yrkesutövares genom att det inför ett osäkerhetsmoment, som gör sig starkast kännbart i arbetarleden.

Ett spörsmål, som inte varit lika brännande aktuellt för de stora arbetarmassorna men som inte desto mindre i mycket hög grad berör den enskilde arbetaren i hans yrkesutövning, är avancemangsmöjligheterna. En arbetare kan i dag, om han är skicklig,

Varför är den svenske arbetaren socialdemokrat?

avancera till förman, vilket i och för sig inte är dåligt. Högre upp har han emellertid mycket svårt att komma annat än i sådana undantagsfall, som endast bekräftar regeln. De begränsade avancemangsmöjligheterna ligger säkerligen i inte ringa utsträckning bakom den företeelsen, att en del arbetare, vanligen i 30—40-årsåldern, ibland lämnar sin anställning i fabriken för att öppna en egen rörelse av något slag. Det ekonomiska utbytet för vederbörande själv är ofta mindre än det, som den gamla anställningen gav, men inte desto mindre vill han för det mesta inte återvända till fabriken. Svensk företagsamhet gör säkerligen inga små förluster därigenom att företagen inte mer rationellt utnyttjar de begåvningar, som finns bland arbetarna. Den premierade förslagsverksamheten inom företagsnämndernas ram har under senare år visat en glädjande tendens att öka. Om utvecklingen kunde gå i den riktningen, att inte bara förslagen utan också förslagsställarna fick komma till sin fulla rätt, skulle vårt land bli en social orättvisa fattigare. Att det skall vara i det närmaste omöjligt för en person att stiga i graderna inom ett företag bara av den anledningen, att han råkat börja som arbetare, är en företeelse, som i mycket stor utsträckning är ägnad att i socialt hänseende särskilja arbetarna från andra grupper i samhället.

En väsentlig fråga, som fortfarande är olöst för det stora flertalet arbetare, är tryggheten vid sjukdom och på ålderdomen. Lön under sjukdom är en sällsynt företeelse, och pensioneringsfrågan är endast löst för en mycket liten grupp arbetare. Skillnaden i förhållande till tjänstemännen är i detta hänseende mycket stor. Det rör sig här om ett socialt missförhållande, som i lika hög grad som arbetslöshetsrisken och de begränsade avancemangsmöjligheterna bidrar till att ge begreppet »arbetarklass» något av reellt innehåll.

Varför är den svenske arbetaren socialdemokrat? Frågan kan självfallet inte besvaras fullständigt i en framställning av detta slag. Endast några av de bidragande orsakerna har kunnat beröras. En av de främsta förklaringsgrunderna är, att det inte bara har funnits utan fortfarande finns förutsättningar för ett »arbetarparti». Trots att de svenska arbetarna inte utgör någon i ekonomiskt hänseende särpräglad grupp, finns det företeelser, främst av social art, som är tillräckligt betydande för att vidmakthålla vad socialdemokraterna själva kallar klassmedvetandet hos arbetarna. Jordmånen för detta klassmedvetande har utnyttjats av

de socialistiska rörelserna inte bara i Sverige utan också i övriga europeiska länder — att uppsåtet härtill i många fall varit det bästa kan inte bestridas. Från de icke-socialistiska partiernas sida har man mycket länge visat ett väl litet intresse för vissa vitala arbetarproblem och förefaller över huvud taget ha varit relativt ointresserad av att på allvar söka vinna arbetare för sina egna program och idéer. Den förändring till det bättre, som inträtt i detta hänseende, tyder emellertid på att det på lång sikt skall vara möjligt att bryta de borgerliga partiernas sociala isolering och arbetarnas politiska bundenhet vid ett visst parti.

Socialdemokraternas främsta propagandatillgång i dag är den fulla sysselsättningen. Denna är visserligen allmänt accepterad, men socialdemokraterna har här det övertaget jämfört med sina politiska motståndare, att de setat vid makten under en period med full sysselsättning. Dessutom har de hittills med viss framgång försökt framställa oppositionens alternativ till deras egen ekonomiska politik som ett latent hot mot samma fulla sysselsättning. Därtill kommer, att reallönerna för industriarbetarna har stigit under hela efterkrigstiden. Socialdemokraternas politik har därvid varit en pådrivande faktor. Den fulla sysselsättningen och de höjda reallönerna är de drag i den socialdemokratiska efterkrigspolitiken, som mer än något annat förklarar, att inte bara den enskilde arbetaren utan också de fackliga organisationerna står bakom det socialdemokratiska partiet.

Men en aldrig så vacker medalj har alltid en frånsida, som för det mesta inte är lika vacker som framsidan. Medaljens frånsida är här inflationen och penningvärdesförsämringen med dessas elakartade både sociala och ekonomiska konsekvenser. Regleringssamhället har starkt beskurit den enskildes handlingsfrihet och skattestrycket har urartat till konfiskation. Socialdemokraterna har kritiserats och detta mycket hårt för här berörda konsekvenser av deras politik. Alternativet måste som målsättning ha att bevara denna politiks förtjänster, främst den fulla sysselsättningen, samtidigt som avigsidorna elimineras. Går inte detta, finns det inget borgerligt alternativ, som håller. I så fall föreligger risk för att den svenske arbetaren även i framtiden kommer att vara socialdemokrat.

Vårt lands konservativa parti har som förutsättning för sin ekonomiska politik ett fritt näringsliv med stabila företag. Detta är grunden för en välståndsökning. Det fria och stabila näringslivet förklarar utgöra den främsta garantien för den fulla syssel-

sättningen. Det finns ingenting i detta program, som inte kan accepteras av en industriarbetare i dagens Sverige. Men för att han verkligen skall bli en övertygad högerman — och det ligger faktiskt inget orimligt i det — är det nödvändigt, att svensk konservatism inte bara erbjuder honom ett säkert arbete, som avlönas i säkra pengar, utan att den mer än hittills intresserar sig också för de problem, som möter honom på hans arbetsplats. Det är sant att dessa problem bör lösas av arbetsmarknadens parter utan onödiga direktiv från politiska instansers sida. Men för den sakens skull bör inte en politisk rörelse uraktlåta att studera dem och fästa uppmärksamheten på dem.

Det gäller inte bara att låta arbetare visa ett konservativt parti sitt förtroende. Partiet måste visa förtroende tillbaka. De, som onekligen känner till arbetarfrågorna bäst, är arbetarna själva. Det bör vara en angelägen uppgift att också låta dem bidra till att lösa dessa problem. Lika väl som det sitter akademiker, tjänstemän och jordbrukare som socialdemokratiska förtroendemän i kommunala och politiska församlingar, lika naturligt bör det vara, att Högern låter sig representeras av arbetare. När så sker kan svensk konservatism med rätta hävda att det är en folkrörelse. Och det måste den bli, om den skall kunna uträtta något beständigt i svenskt samhällsliv.

Vår tid är en brytningstid i många avseenden, inte minst i politiskt. I dag finns en möjlighet som aldrig förr att bryta ett föråldrat klasstänkande i politiskt hänseende. Mycket talar för, att detta kommer att bli 1950-talets stora insats i svensk politik.